

Феодосій Стеблій

ВАСИЛЬ ЩУРАТ – ДОСЛІДНИК МИНУЛОГО ГАЛИЧИНИ

Академік Василь Щурат, посівши визначне місце в українському літературознавстві, фольклористиці та мовознавстві, здобув також заслужене визнання як дослідник багатьох аспектів історії південно-західної Галичини. В багатогранній науковій спадщині вченого є чимало (близько 30) як спеціальних праць, присвячених малодослідженим сторінкам історії цього краю, так і тих, у яких деякі важливі моменти історії Галичини з'ясовуються при розгляді інших питань.

Особливу увагу вченого привертала історія Галичини кінця XVIII – першої половини XIX ст., тобто періоду, коли в житті галицького суспільства відбувалися важливі зміни політичного, культурного, економічного, соціального характеру, які завершилися революцією 1848 р. Будучи людиною демократичних поглядів, В. Щурат обирав об'єктом своїх досліджень, як правило, питання найтісніше пов'язані з історією українського визвольного руху, що в значній мірі можна пояснити загальною тенденцією розвитку тогочасного галицького українознавства, в тому й могутнім впливом на цей процес І. Франка.

Праці В. Щурата, що стосуються історії Галичини вказаного періоду, побудовані на великому, здебільшого новому, невідомому його попередникам матеріалі, відзначаються всебічним опрацюванням джерел, їх глибоким аналізом, сміливістю і оригінальністю суджень, новизною постановки питань і їх розв'язання на широкому суспільному тлі. Походять ці праці, головним чином, з 1911–1919 рр., тобто з часу, коли В. Щурат, оселившись у 1907 р. на постійне проживання у Львові, зблизився з Науковим товариством ім. Шевченка і був обраний його дійсним членом та розгорнув енергійну діяльність в його філологічній секції. Друкувались вони свого часу в галицькій періодиці та Записках Наукового товариства ім. Шевченка (далі – ЗНТШ). Деякі з них увійшли до збірок статей автора “Літературні начерки” (1913), “З життя і творчості Тараса Шевченка” (1914) та “На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Галицької України” (1919).

Одним з питань, які найбільше зацікавили вченого у перші роки перебування в Товаристві, був гайдамацький рух в Україні у XVIII ст. та його зв'язки з Галичиною. Уже в 1908 р. В. Щурат публікує в ЗНТШ два документи до історії Коліївщини, в 1910 р. виступає з великою статтю “Коліївщина в польській літературі до 1841 р.”, а в 1911 р. у літературно-науковому тижневику “Неділя” друкує статтю “Гайдамаки” у Львові”, в якій на підставі хронік та мемуарної літератури розкриває факт перебування гайдамаків у Львові після розгрому Коліївщини, їх ув'язнення в міському арсеналі і використання на будівельних роботах при спорудженні кам'яниці на пл. Ринок та інших будинків, згадує про страту багатьох гайдамаків у

різних місцевостях Галичини¹. Стаття була, по суті, першою в історичній літературі розвідкою на цю тему.

Другим питанням, що викликало в той час велике зацікавлення вченого, були події в Галичині під час наполеонівських війн. У статтях “Наполеон в антологіях академічної гімназії у Львові”, “Із днів упадку Наполеона”, “Тернопільські паради в 1816 р.”, опублікованих у 1912–1913 рр. у газеті “Діло”, автор простежує політичні тенденції й настрої західноукраїнської громадськості та народних мас у період наполеонівщини та після неї. В статті “Відрух наполеонівщини на галицькому Поділлі” на підставі “Хроніки монастиря в Улашківцях” дається рідкісний, багатий новими фактами опис подій у Східній Галичині, зокрема на галицькому Поділлі, під час австро-французької війни 1809 р., передусім облоги польськими військами пронаполеонівського Варшавського князівства міста Заліщик та австрійських військових підрозділів під Винявкою, капітуляції австрійських військ і встановлення польської адміністрації, принесення мешканцями Поділля присяги на вірність Наполеону тощо. У статті подавалися також невідомі раніше відомості про селянські виступи на Поділлі під час війни – розправи селян над двірською адміністрацією в селах Більчому, Ворвулинцях, Черкавщині і масову відмову від виконання панщини – та про їх придушення польським військом², тобто про факти, які засвідчували спалах значної соціальної напруги в східногалицькому селі у зв’язку з небезпекою відновлення польського всевладдя. Вартість цих відомостей стане зрозумілою, якщо нагадати, що на той час історичній науці було відомо всього три випадки селянських виступів у Східній Галичині в першій третині XIX ст. (у Волі Якубовій в 1819 р., на Сколівщині в 1824 р. та в Нагуевичах у 1832 р.), згадані у праці І. Франка “Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині”.

Змістовними є розвідки В. Щурата з історії культури і науки в Галичині у першій половині XIX ст. У статті “Незнана гімназія в Збаражі” (1913) автор на підставі маловідомих матеріалів висвітлює історію Збараської гімназії та нормальної школи при ній в час, коли Тернопільщина згідно з умовами Віденського договору 1809 р. належала до Росії. Проаналізувавши склад вчителів, які, до речі, всі були українцями, контингент учнів, навчальний план і стан успішності, він спростував твердження польського історика Я. Лещинського, начебто в Тернопільському краї у 1809–1815 рр. була відсутня гімназіальна освіта³.

Низку статей В. Щурат присвятив розкриттю подвижницької діяльності видатного мовознавця, церковного й освітнього діяча І. Могильницького. У статті “Ті, що нас будили” (1932)⁴ він підкреслив заслуги І. Могильницького як організатора українських народних шкіл у Перемишльській єпархії після 1815 р., як засновника у Перемишлі дяковчительського інституту, ініціатора створення “Товариства священників для поширення письмами освіти і культури”, як автора виданих у 1815–1817 рр. п’яти шкільних підручників і, особливо, як самовідданого борця за права рідної мови у школах. У статті “В. Копітар і єп. І. Снігурський” (1918)

¹ Неділя. 1911. № 5.

² Діло. 1912. № 88.

³ Наша школа. 1913. С.18-28.

⁴ Життя і знання. 1932. № 2. С. 44-46.

дослідник на підставі нових документів переконливо довів, що І. Могильницький мав вирішальний вплив на формування погляду на українську мову як одну з слов'янських у відомого славіста В. Копітара, з яким встановив особисті контакти під час свого перебування у Відні восени 1816 р.⁵

Роль І. Могильницького у спробі створення “Товариства священиків для поширення письмами освіти і культури в Перемишлі” автор окреслив у присвяченій цій організації окремій статті “Перша галицько-українська просвітна організація” (1916). Появу самої ідеї створення власної національної культурно-освітньої інституції у зв'язку із загрозою для галицьких українців через розпочатий австрійською владою після 1815 р. курс на надання переваги в Галичині польському елементу автор розцінив як вирішальний момент в історії галицького відродження. Згадавши про затвердження у 1816 р. статуту Товариства Перемишльським єпископом М. Левицьким і Надвірною канцелярією у Відні та його публікацію, призначення його голови (референта єпархіального шкільництва І. Могильницького) і перших членів, дослідник акцентував увагу на головній меті асоціації – виданні книг для шкільних і загальноосвітніх потреб народною мовою та її вдосконаленні, окультуренні. І хоча через відмову щодо культивування української мови в шкільництві з боку правлячих кіл (губернаторство вважало недоцільним поширювати в краї замість польської мови українську – “різновид російської”) і верховної церковної влади (з Ватикану надійшла догана єпископові “за сіяння незгоди між двома “братніми” народами і за русофільство”) Товариство не змогло повністю реалізувати свою програму, все ж, на думку автора, ініціювання його творцями оборони української мови стало найбільшою заслугою першої інституції галицько-українського відродження: без усвідомлення ваги і значення цієї мови в Товаристві в 1816 р. “не було б і оборони її, не було б і перемоги” в майбутньому⁶.

У статті “Хто будив культ наших заслужених” (1939) дослідник з'ясує маловідомі сторінки біографії знаного західноукраїнського історика Д. Зубрицького, зокрема його приналежність у 1811–1822 рр. до масонської ложі у Кракові. Перебування Д. Зубрицького в масонській ложі, серед членів якої було немало високопоставлених представників російського дворянства (князі Лобанов-Ростовський, Д. Васильчиков, В. Мадалов та ін.), на думку автора, пояснює такі моменти в житті вченого, як відносно раннє знання російської мови, видання ним у 1830 р. популярної у масонів оди Г. Державіна “Бог”, зацікавлення історичними дослідженнями і народними піснями, вороже ставлення до пап, єзуїтів і унії та, нарешті, його вступ у 1829 р. до Ставропігійського інституту, який нагадував йому масонську ложу⁷.

Стаття “Ossolineum. З нагоди сотих роковин заснування” (1917) є оригінальною спробою автора з'ясувати значення цього польського культурно-наукового закладу для української культури. Автор слушно зауважив, що відкритий 1827 р. у Львові Національний інститут ім. Оссолінських, в основу збірок якого лягло чимало пам'яток української культури, що походили з конфіскованих у кінці XVIII ст.

⁵ ЗНТШ. Львів, 1918. Т. 125. С. 165-200.

⁶ Діло. 1916. № 23.

⁷ Життя і знання. 1939. № 6. С. 169-171.

монастирів Східної Галичини, вже в початковий період свого існування відіграв значну роль в зародженні українського національно-культурного руху. В статті наводяться цікаві дані про те, що першим хранителем (кустосом) Ossolineum був українець М. Михалевич – професор Львівського університету, що з інститутом від перших днів його існування перебував у близьких стосунках відомий вчений і освітній діяч І. Могильницький – автор опублікованої у 1829 р. у його науковому журналі праці “Відомість о руській мові”, яка відіграла велику роль у формуванні наукових поглядів на український народ і його мову у діячів “Руської Трійці” та їх оточення, що з Ossolineum тісно пов’язана літературно-наукова діяльність “Руської Трійці”. В Ossolineum, за словами автора, “не лиш Вагилевич підготовлювався до своєї наукової праці; там і Шашкевич, знайшовшись поза мурами духовної семінарії, мав нагоду одержувати публікації по слав’янознавству; там він з Головацьким пізнавали перші літературні видання закордонної України; там ті видання й попадали їм уперше в руки. Що більше, в Ossolineum вони нав’язували знайомості з польськими письменниками романтичної доби Л. Семенським, А. Бельовським та іншими, з їх праць брали товчки до своїх, на альманаху Бельовського (“Ziewonia”) взорували свій альманах: “Зорю” чи “Русалку Дністрову”⁸.

Найбільше уваги В. Щурат приділив дослідженню історії суспільно-політичного і культурного життя в Галичині в 30-х рр. XIX ст. В низці праць він з’ясує маловідомі сторінки діяльності тогочасних польсько-українських таємних молодіжних організацій. У статті “Чорна книга” (1912) вчений подає огляд нововиявлених ним матеріалів архіву вищого карного суду у Львові – цінного джерела до історії громадсько-політичного життя Галичини в 30–40-х рр. XIX ст. Автор наводить, зокрема, цікаві дані про префекта греко-католицької духовної семінарії М. Гординського – члена “Співдружності польського народу”, який виконував роль зв’язкового між цією організацією і українськими семінаристами, про члена “Союзу друзів народу” І. Станчака, учасника карбонарської організації, а згодом члена Ставропігійського інституту К. Вінковського. Також висловлює оригінальні думки про причини притягнення до слідства під час процесу над співробітниками Національного інституту ім. Оссолінських М. Шашкевича (через відвідування М. Шашкевичем читального залу цього закладу і малюнок для Шашкевичевого альманаху “Зоря” портрета Б. Хмельницького, зроблений семінаристом І. Вендзиловичем, притягнутим до судової відповідальності за ілюстрування нелегальних видань Ossolineum) та про причини безрезультатності позитивних висновків віденського цензора В. Копітара на альманахи “Зоря” і “Русалка Дністрова” (через падіння його цензорського авторитету у придворних колах у зв’язку з виявленням під час обшуку в Ossolineum листа нелояльного змісту В. Копітара до директора Інституту К. Слотвінського). В статті подаються нові цікаві відомості про учасника галицького підпілля К. Ценглевича – автора численних агітаційних віршів українською мовою та “Інструкції для вчителів українського народу”, зокрема про його вимогу від імені українських студентів дати назву таємній організації “Співдружність польського і українського народу”, відхилену керівниками організації Л. Семенським і Л. Корецьким⁹.

Особи К. Ценглевича торкнувся В. Щурат і в статті “Шевченко в польській революційній притчі” (1914), в якій висловив думку, що документ, опублікований

⁸ *Світ*. 1917. № 1.

⁹ *Діло*. 1912. № 132-134.

І. Франком в журналі “Житє і Слово” (1895. Т. IV. С. 324-337), за його припущенням, як “Інструкція для вчителів українського народу”, насправді не є цією “Інструкцією”¹⁰. Підставу для цього дало автору знайдення ним копії цієї “Інструкції” під відповідним заголовком серед паперів вище згаданого І. Станчака. Але, оскільки ця копія тоді не була надрукована, то ще більше як піввіку вчені за традицією вважали “Інструкцією” К. Ценглевича опубліковані І. Франком “Руські листи”¹¹.

Авторові цих рядків, завдяки сприянню сина вченого, відомого літературознавця Степана Щурата, свого часу пощастило ознайомитися із згаданою копією “Інструкції”, складеної українською мовою і написаної латинськими літерами, яка зберігалася в родинному архіві. Її співставлення зі знайденими ним у Центральному державному історичному архіві України у Львові перекладами “Інструкції” на німецьку мову, здійсненими з виявленого під час арешту (30 грудня 1838 р.) К. Ценглевича оригіналу та його списків, знайдених у інших підпільників¹², підтвердило висновок вченого. Таким чином, завдяки В. Щуратові було одержано змогу встановити аутентичний зміст “Інструкції” К. Ценглевича. Виявилось, що нею є документ, який уже давніше опублікував в “Архівах України” В. Борис під назвою “Відозва до селян (Ти чоловік і всі хлопи люди)”¹³.

З’ясування цього питання в публікації на сторінках “Українського історичного журналу”¹⁴ допомогло згодом В. Борису та І. Нефедову ідентифікувати й автора документа, опублікованого І. Франком як ймовірної Целевичевої “Інструкції”, – Юліяна Горошкевича¹⁵.

У праці “Основи Шевченкових зв’язків з поляками” (1917), досліджуючи взаємини українського і польського визвольного рухів, В. Щурат докладно висвітлює ідейну боротьбу навколо національного питання в галицьких таємних політичних організаціях 1830-х рр. “Союз друзів народу” і “Співдружність польського народу”, до яких належало чимало української студентської молоді, відзначає наявність в них значного числа прихильників федеративного устрою майбутньої Польської республіки, який, на їх думку, запевнив би українським провінціям їх національний характер, наголошує на найрадикальнішій у той час соціальній програмі “Союзу вільних галичан” (лозунг “Аристократію в пень!”)¹⁶.

Особливо багато працював В. Щурат над дослідженням українського національного руху 1830-х рр., зокрема діяльності “Руської Трійці” та її однодумців і послідовників. При тому найбільшій увазі надавалося постаті М. Шашкевича у

¹⁰ В. Щурат. *З життя і творчості Тараса Шевченка*. Львів, 1914. С. 57-68.

¹¹ Див.: Г. Ю. Гербільський. *Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст.* Львів, 1964. С. 224-226; J. Kozik. *Український рух народowy w Galicji w latach 1830-1848*. Kraków, 1973. S. 56.

¹² Центральный державный исторический архив Украины у Львові. Ф. 146. Оп. 1. Од. зб. 1443. С. 1-2; оп. 5. Од. зб. 1387. С. 9-30; од. зб. 3448. С. 25-36.

¹³ В. О. Борис. Антифеодальна агітація в Східній Галичині в половині 30-х – на початку 40-х рр. XIX ст. // *Архіви України*. 1968. № 3. С. 78-82.

¹⁴ Ф. І. Стеблій. До питання про “Інструкцію для учителів українського народу” К. Ценглевича // *Український історичний журнал*. 1972. № 4. С. 105-106.

¹⁵ W. Borys, I. Niefedow. Dokumenty programowe i inne materiały do dziejów Stowarzyszenia Ludu Polskiego w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie // *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim. Gustaw Ehrenberg i “świętokrzyżcy”*. Wrocław; Warszawa; Gdańsk, 1978. S. 141.

¹⁶ *ЗНТШ*. 1917. Т. 119-120. С. 217-348.

зв'язку з 100-річчям від дня його народження, що минуло в 1911 р. Своє дослідження подвижницької діяльності творця і натхненника “Руської Трійці” В. Щурат розпочав у 1909 р. працею “Найближчі джерела творчості М.Шашкевича”, в якій доводив необхідність при з'ясуванні джерел творчості поета врахувати ту літературно-наукову атмосферу, яка панувала серед польської інтелігенції на час його прибуття до Львова, зокрема посилення її інтересу до народу, що знайшов свій вираз як в прагненні поліпшити його долю, так і в дослідженнях історичного, філологічного і етнографічного характеру. У зв'язку з цим автор статті дає докладний огляд польських періодичних видань під кутом зору відображення в них цього інтересу до народу¹⁷. У 1910 р. він виступає з короткою схвальною рецензією на друге, фототипічне видання “Русалки Дністрової”, здійснене Інститутом жіночим ім. княгині Ярославни в Тернополі під орудою Й. Застирця¹⁸, а в 1911–1912 рр. друкує серію статей про життя і творчість поета.

В замітці “Метрика уродження Маркіяна Шашкевича” (1911) автор опублікував запис метричної книги про народження М. Шашкевича 6 листопада 1811 р. в с. Підлиссі, чим остаточно спростував різні версії щодо дати і місця народження поета, висловлювані раніше мемуаристами і біографами М. Шашкевича¹⁹.

В праці “Маркіян Шашкевич учеником львівської гімназії” вчений встановив, що М. Шашкевич початкову освіту почав під керівництвом дяка в с. Білім Камені, а закінчив у м. Золочеві, гімназійну освіту почав 1824 р. у львівській домініканській (а не бережанській) гімназії і закінчив там два перші класи, після чого був переведений, за бажанням батьків, до бережанської, а також спростував легенду, начебто особою М. Шашкевича займався єпископ І. Снігурський²⁰.

Стаття “У Захара Авдиківського” (1912) присвячена з'ясуванню такої невідомої сторінки з біографії М. Шашкевича, як місце проживання і заняття його після виключення 1830 р. з семінарії аж до 1834 р., тобто до поновлення. На підставі ґрунтовного вивчення широкого кола джерел дослідник прийшов до переконливого висновку, що М. Шашкевич увесь цей час жив у свого дядька (брата матері) З. Авдиківського – управителя міського будинку убогих при костелі св. Лазаря, якому допомагав у канцелярській роботі. До речі В. Щурат опублікував у “Неділі” (1912, №17) рисунок первісного вигляду житлового будинку, в якому, як він вважав, мав жити тоді при своєму вуйкові М. Шашкевич. Лише майже через 75 років шашкевичезнавці Я. Гнатів і Р. Горак на основі архівних джерел встановили, що цього будинку в часи З. Авдиківського і М. Шашкевича ще не було, і що насправді М. Шашкевич жив у домі вуйка на другому поверсі двоповерхового будиночка при “Будинку вбогих” (тепер вул. Коперника, 27)²¹. Завдяки зв'язкам З. Авдиківського, який був членом Ставропігійського інституту, М. Шашкевич, на думку вченого, мав змогу вчитися церковнослов'янської мови і письма у школі при Успенській церкві, по-знайомитись з істориком Д. Зубрицьким, для якого в 1834 р. скопіював його “Хроніку

¹⁷ В. Щурат. *Літературні начерки*. Львів, 1913. С. 47-76.

¹⁸ *Учитель*. 1910. № 1-2. С. 30-31.

¹⁹ *Неділя*. 1911. № 43-44. С. 16.

²⁰ *Діло*. 1911. № 247.

²¹ Я. Гнатів, Р. Горак. Там, де народилася “Читанка” (До 175-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича) // *Жовтень*. 1986. № 9. С. 89-91.

Ставропігійського братства у Львові”. З. Авдиківський, на думку дослідника, мав вплив і на зміцнення патріотичних настроїв молодого поета²².

У статті “Шашкевичева Олена” (1911), досліджуючи генезу цього твору, який на думку вченого, належить “до ідейно найінтересніших писань” письменника, В. Щурат на підставі співставлення цілого ряду актів припускає можливість особистого знайомства М. Шашкевича з польським діячами (напр. з Л. Семенським, А. Бельовським та ін.) і доводить ознаки їх впливу на його літературну творчість²³.

В статті “Два перші публічні виступи Маркіяна Шашкевича” (1911) дослідник обґрунтував встановлену М. Тершаківцем за документами дату першого публічного виступу М. Шашкевича в семінарії – його промови “Слово к питомцям” – 12 лютого 1835 р. і підтримав здогад М. Тершаківця, що прозове “Слово к питомцям” і вірш “Голос галичан” – це складові частини одного й того ж виступу поета. Згодом до цієї думки приєднався автор монографії про М. Шашкевича М. Шалата²⁴. А недавня публікація німецькомовної статті М. Шашкевича “Русини” остаточно підтвердила версію про взаємопов’язаність “Слова к питомцям” і “Голосу галичан” як частин одного твору²⁵. В. Щурат тоді висловив думку, що у промові М. Шашкевича слухачів-семінаристів мав приваблювати не стільки зміст, скільки, і насамперед, її українська мова. Не маючи в своєму розпорядженні оригіналу “Слова к питомцям”, а догадуючись, що хотіли почути від промовця офіційні чинники, він мав підстави для такого припущення. Сьогодні ж, після опублікування Шашкевичевої статті “Русини”, яка дозволяє вважати її відображенням змісту прозової частини його першої українськомовної промови в семінарії, – свідомого виступу з відповідним політичним підтекстом – привернути увагу сучасників до свого народу, до рідної мови і словесності, тобто своєрідного маніфестування українства, можемо стверджувати про зацікавлене сприйняття семінаристами й змісту промови.

Вчений слушно зауважив, що промови українською мовою, початок яким дав М. Шашкевич, незалежно від цілей, які ставила перед ними церковна і політична влада, сприяли ростові “руського духа” в семінарії, патріотичних настроїв студентської молоді, заохочували її до нових маніфестацій²⁶. До 100-річчя від дня народження М. Шашкевича вчений накладом Руського інституту для дівчат у Перемишлі опублікував автограф його першого друкованого вірша “Голос галичан”, одержаного з колекції покійного професора Бродівської гімназії, історика Івана Созанського²⁷. Нарешті, слід згадати статтю “Перші голоси про “Русалку Дністровую” (1937), в якій В. Щурат звернув увагу наукової громадськості на мало відомі перші відгуки на появу альманаху “Русалка Дністровая” в газетах “Српській народний листь” (18 квітня 1837 р.) та “Wiener allgemeine Theaterzeitung” (1837.

²² Неділя. 1912. № 17. С. 2-3.

²³ Неділя. 1914. № 15. С. 7-8.

²⁴ М. Шалата. *Маркіян Шашкевич*. Київ, 1969. С. 50.

²⁵ Ф. Стеблій. “Русини” – забутий автограф Маркіяна Шашкевича // *Шашкевичіана. Нова серія*. Львів; Вінніпег, 2004. Вип. 5-6. С. 558-571.

²⁶ *Діло*. 1911. № 247.

²⁷ Голос Галичан. *Автограф першої друкованої поезії Маркіяна Шашкевича*. Львів, 1911.

№ 114), в яких він оцінювався як перша в Галичині книга, “написана правдивою українською мовою й новітніми українськими буквами”²⁸.

Поряд з М. Шашкевичем В. Щурат цікавився також особою іншого члена “Руської Трійці” – І. Вагилевича. В тижневику “Неділя” він вперше опублікував один з віршів польською мовою та портрет цього вченого і поета з останніх років його життя²⁹.

З діячів, наближених до “Руської Трійці”, дослідник найбільше займався А. Могилиничким. У статті “Антін Могилиничкий” (1911) він підкреслював, що цей діяч перший після М. Шашкевича закликав земляків любити рідну мову, першим після М. Шашкевича зустрічав віршованим привітом ріст українського національного руху в 1848 р. Вчений відзначав значну популярність його глибоко патріотичних поем “Русин вояк” і “Скит Манявський”. Автор бачив недолік поеми “Скит Манявський” – неісторичність у пов’язуванні початків підгірського монастиря з князем Києвом, але вважав, що “нитка, якою галицькі традиції зв’язано з матір’ю українських земель, з Києвом – тут має першорядне значення для молоді національної свідомості”³⁰. В іншій статті “Хто нам кидав камінь під ноги?” (1936) автор вперше опублікував зміст цензорського висновку на перший друкований вірш А. Могилиничкого “Радостное привітання”, чим уточнив причину заборони поширення цього вірша. Виявилось, що цензура дала дозвіл на друк вірша для приватного вжитку, наприклад для колег і гостей, запрошених на імпрезу в семінарії, а не для широкого розповсюдження. Порушення ж цього дозволу семінаристами й спроби поширення його поза семінарією змусили митрополита М. Левицького, відповідального за порядок в семінарії, зупинити це³¹. Автор, таким чином, взяв митрополита під захист від звинувачень на його адресу з боку багатьох науковців.

Заслугою на увагу стаття “Кілька дат до життя й писань Гр. Ількевича” (1919), в якій автор уточнює окремі моменти з життя і творчості близького до “Руської Трійці” фольклориста (роки навчання у львівській гімназії – 1819–1825 рр., початок літературної діяльності – 1832 р.) і подає багато нових даних до біографії фольклориста Р. Крижанівського, зокрема про його збірку приповідок з 1835 р., про його видатну роль у антиабсолютистському підпіллі початку 1830-х рр., відстоювання ним у суперечках на політичні теми, що точилися між підпільниками, національних прав галицьких українців, про його ув’язнення у 1838 р. та засудження до 4-річного ув’язнення³².

В. Щурат багато уваги приділяв дослідженню життя і творчості Т. Шевченка. Він написав понад 20 досліджень про поета, зайнявши помітне місце в історії шевченкознавства початку ХХ ст. У своїх дослідженнях він не обминув і теми “Шевченко і Галичина”. В статті “Шевченко про Галичину в 1846 р.” дослідник підсумував відомі на той час факти про наявність у Т. Шевченка певних відомостей про Галичину, опублікував почутий ним у 1905 р. від старожила м. Вишнівця на

²⁸ *Життя і знання*. 1937. № 12. С. 341.

²⁹ *Неділя*. 1912. № 40. С. 1.

³⁰ *Неділя*. 1911. № 16-17. С. 9-10.

³¹ *Календар для всіх на 1939 рік*. Львів, 1939. С. 35-36.

³² В. Щурат. *На досвітку нової доби*. Львів, 1919. С. 129-133.

Волині Ф. Кружилки спогад про коментар Т. Шевченка до легенди щодо походження назви галицького містечка Підкаменя (“це чортяка нашого брата мав цим каменем там придушити, і придушив. От і Підкамінь!”), звернув увагу на те, що Т. Шевченко, перебуваючи восени 1846 р. в Почаєві, на одній зі своїх акварелей намалював вид з лаврської тераси на околиці Підкаменя³³.

Тоді ж, на думку вченого, Т. Шевченко міг довідатись і про селянське повстання початку 1846 р. в Галичині, що співпало в часі з польським національно-визвольним повстанням. Заслугує уваги висловлене у цій статті, а також у праці “Основи Шевченкових зв’язків з поляками” припущення, що поет співчував польським повстанцям з приводу їх невдачі, “бо у невдачі польської революції не міг бачити завдатку на успіхи якого-небудь українського революційного руху”, і що відгомін відомостей про події 1846 р. у Галичині знайшов свій вираз у його вірші “Сичі”³⁴.

Початком популярності Т. Шевченка в Галичині присвячена стаття В. Щурата “Перша оцінка Шевченка в Галичині” (1912). В ній аналізується стаття польського інженера К. Падуха “Польська і українська національність на Україні, їх ставлення до уряду і московської національності”, вміщена в львівській газеті “Postęp” у 1848 р., яка подала галицьким читачам першу інформацію про Кирило-Мефодіївське братство. У цій статті К. Падух розповідав про існування в Україні таємного товариства, викриття його царською жандармерією, назвав двох його учасників: Т. Шевченка і П. Куліша. За словами К. Падуха, наведеними В. Щуратом, “Т. Шевченко, чоловік з народу, родом з польської України, звільнений з кріпацтва, був покликаний на професора Київського університету, тут у святім городі Русі розпочав свою діяльність, звідси розбіглися пісні, повні гарячих закликів у барвистій народній мові до українців. Русь вільна, незалежна була кличем Шевченка”. К. Падух зупинився на виступі Т. Шевченка за дружні взаємини між українцями і поляками. Можна погодитись з висновком вченого, що до такого зрозуміння Т. Шевченка, яке виявив К. Падух, галицькі українці не доходили довго ще й після 1848 р.³⁵ В іншій статті “Галичина і Шевченко” (1914) дослідник з’ясовує причини великого впливу поезії Кобзаря на Галичину, вважаючи головною з них “давню культурну спільність Правобережної України і Галичини ще з часів Володимира Великого”³⁶.

Є у В. Щурата й праці, присвячені важливішим подіям в громадсько-культурному житті Галичини під час “Весни народів” 1848–1849 рр. У 1915 р. на хвилі розголосу звитяжних подвигів Українського січового стрілецтва він, популяризуючи славні військові традиції українського народу в минулому, на сторінках газети “Свобода”, що виходила у Відні, виступив із статтею “Галицько-українські стрільці 1849 р.”, в якій проаналізував формування з ініціативи Головної Руської Ради у 1849 р. Батальйону руських гірських стрільців для захисту краю на галицько-угорському пограниччі від можливого проникнення військових загонів повсталого Угорщини. В статті наведено дані про масове зголошення добровольців до цієї

³³ В. Щурат. *З життя і творчості Тараса Шевченка*. С. 21-27.

³⁴ *ЗНТШ*. 1917. Т. 119-120. С. 217-348.

³⁵ *Неділя*. 1912. № 46. С. 1-2.

³⁶ *Діло*. 1914. № 53.

формації, її остаточну чисельність (1410 вояків), озброєння за рахунок військового командування, забезпечення одностроєм коштом пожертвувань українців і складок, у тому числі за участю представників єврейського населення, з використанням національних (синьо-жовтих) кольорів й дано докладний опис однострою, згадано про участь батальйону в національних маніфестаціях, зокрема під час святкування перших роковин скасування панщини у Львові (15 травня 1849 р.), його презентацію на засіданні Головної Руської Ради (8 червня 1849 р.), віршоване привітання А. Могильницького “Русин-вояк”, написане спеціально для його стрільців, в якому названо місця звитяг Б. Хмельницького: Корсунь, Жовті Води, Зборів. Спробу Головної Руської Ради домогтися дозволу на формування другого стрілецького батальйону, на думку автора, зірвав намісник Галичини Голуховський, який переконав центральні органи влади у Відні в недопустимості збільшення корпусу, наснажуваного національними, по суті сепаратистськими ідеями, який мав би стати неначе збройною репрезентацією народу. Сформований же перший батальйон, за словами автора, вирушивши до Угорщини зі Львова 6 вересня 1849 р., зміг взяти участь лише у параді російського війська в м. Кошицях, після придушення угорського повстання, а в січні 1850 р. його розформовано. Дух і запал Батальйону руських стрільців з 1849 р. автор бачив у героїчному чині Українських Січових Стрільців³⁷.

Стаття “Віденський друк “Енеїди” Котляревського в 1848 р.” (1938) була першою в історіографії та літературознавстві, і при тому вдалою, спробою глибше з’ясувати заходи щодо видання К. Блонським у Відні у 1848–1849 рр. “Енеїди” і причини його невдачі. В ній подано цікаві біографічні відомості про К. Блонського та вперше опубліковано повний текст його відозви до передплатників, в якому дано високу оцінку першого твору нової української літератури³⁸.

Найважливішою історичною працею В. Щурата з цього циклу є розвідка “Речник незалежності України в 1848 р. о. Василь Подолинський” (1919), опублікована в збірці “На досвітку нової доби”. Статті й замітки до історії відродження Галицької України”. Це перше в українській історіографії і по сьогодні чи не найґрунтовніше дослідження громадсько-політичної діяльності й світогляду В. Подолинського, маловідомого тоді представника демократичного напрямку української суспільно-політичної думки середини ХІХ ст., ідейно близького до Кирило-Мефодіївського братства. В ній автор дав ґрунтовний огляд української суспільно-політичної думки в Галичині в першій половині ХІХ ст., на тлі якого детально розповів про життєвий шлях В. Подолинського, зокрема про належність в студентські роки до антиабсолютистського підпілля, що вплинуло на формування його світогляду, близькі стосунки з відомим польським славістом, літератором і фольклористом К. Турівським і, що найважливіше, подав докладний реферат знайденої ним публіцистичної праці цього діяча “Слово перестороги”, що друкувалася, але не вийшла в світ під час революції 1848 р., – праці, яка є цінним джерелом як для з’ясування орієнтації різних течій тогочасного громадсько-політичного руху в Галичині, так і розуміння суспільно-політичних поглядів самого

³⁷ *Свобода*. 1915. 25 червня. № 20.

³⁸ *Літературно-науковий додаток до “Нового часу”*. 1938. № 45. С. 1-2.

В. Подолинського. Останній, як слушно зауважив учений, був завзятим противником залишків середньовіччя і абсолютизму, поборником демократії, справжнім патріотом свого народу, надії на національне і соціальне визволення якого, як і кирило-мефодіївці, пов'язував з утворенням у майбутньому федерації рівноправних слов'янських демократичних республік³⁹.

З легкої руки вченого постать В. Подолинського заповнила увагу багатьох дослідників-істориків і політологів з наступних поколінь, завдяки чому посіла почесне місце в плеяді визначних політичних мислителів і громадських діячів України середини XIX ст., а його брошура “Слово перестороги” як цінна пам'ятка національної політичної думки останнім часом кілька разів передруковувалася⁴⁰.

Немалі заслуги В. Щурата в царині публікацій джерел. Зокрема велику наукову вартість мають опубліковані ним частина праці Д. Зубрицького⁴¹ “О zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kirylicy do ruskiej pisowni” (1908)⁴², спрямованої проти відомого проекту Й. Лозинського щодо запровадження до українського письма латинського алфавіту, та листування митрополита М. Левицького з єпископом І. Снігурським⁴³ – важливе джерело до історії громадського й культурного життя галицьких українців напередодні революції 1848 р.

Розглянуті праці В. Щурата дають підставу ствердити, що він поряд із значним доробком в ділянці літературознавства, фольклористики, мовознавства та інших наук зробив чимало і для відкриття малодосліджених сторінок історії свого народу. Здебільшого вони внесли багато істотно нового і тривкого в історичну науку. Насичені багатим, переважно новим фактичним матеріалом та свіжими, оригінальними думками, сповнені сміливого, новаторського підходу до висновків попередників, майже всі його названі праці (і більші, і менші) сприяли у свій час з'ясуванню цілого ряду мало досліджених, а то й зовсім невивчених сторінок одного з найважливіших періодів історії Галичини, а тому стали вагомим внеском до скарбниці вітчизняної науки і не втратили свого наукового значення й до наших днів.

³⁹ В. Щурат. *На досвітку нової доби*. С. 134-178.

⁴⁰ *ЗНТШ*. 1994. Т. 228. С. 444-487; В. Подолинський. *Слово перестороги* / Упоряд. Ф. Стеблій. Львів, 2001; *Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини XIX століття* / Упоряд. В. Пилипович. Перемишль, 2001. С. 360-389; S. Kozak. *Polacy i Ukraińcy. W kregu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu*. Warszawa, 2005. S. 223, 247-281.

⁴¹ В. Щурат помилково вважав автором статті М. Кмицикевича. Авторство Д. Зубрицького довів М. Возняк у статті “Авторство азбучної статті з 1834 р.” (*ЗНТШ*. 1925. Т. 136-137. С. 107-108).

⁴² *ЗНТШ*. 1908. Т. 81. С. 136-144.

⁴³ *Листи митр. М. Левицького до єп. Ів. Снігурського й офіціальні документи їх спільної діяльності (1813-1847)*. Львів, 1924.